

Η θεωρία των διαπροσωπικών σχέσεων

Για τον Moreno καμία ψυχολογική και κοινωνική επιστήμη δεν μπορεί να εξετάσει τον άνθρωπο στο σύνολο του. Η ψυχολογία περιορίστηκε σε προσωποκεντρικές αναγνώσεις της πραγματικότητας ενώ η κοινωνιολογία εγκλωβίστηκε σε μαζικοκεντρικές αναλύσεις των φαινομένων. Πέρα όμως από το ατομικό και συλλογικό επίπεδο υπάρχει και μια περιοχή δράσης και εξέτασης που βρίσκεται ανάμεσα στους ανθρώπους. Και στις δύο περιπτώσεις δεν δίνεται η πρέπουσα σημασία σε αυτό το ανάμεσα, στην εμπειρία της "συνάντησης των δύο" που προϋπάρχει σε όλες τις διαπροσωπικές σχέσεις. Η πρωτογενής δυάδα είναι ο πυρήνας της θεωρίας των διαπροσωπικών σχέσεων (Blatner, 1988. Moreno, 1978).

Το κοινωνικό άτομο

Ο αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος Δημόκριτος (460 π.Χ – 370 π.Χ) υποστήριζε πως η ύλη αποτελείται από αόρατα σωματίδια που δεν τέμνονται περαιτέρω, τα άτομα (στερητικό + τομή). Σύμφωνα με τον Moreno για να καταφέρει ο Δημόκριτος να διακρίνει αυτό το μικρότερο όλων κομμάτι ύλης έπρεπε να κλείσει τα μάτια του σε αυτό το οποίο πραγματικά έβλεπε και να αναλύσει την συνολική εικόνα στα συστατικά της διαμορφώνοντας έτσι την ατομική θεωρία της συγκρότησης του Σύμπαντος.

Ο Moreno επεκτείνει την ατομική θεωρία στην δημιουργία του κοινωνικού Σύμπαντος. Υποστηρίζει πως αν κλείσουμε τα μάτια μας στην πληθώρα των κοινωνικών σχηματισμών της εκάστοτε κοινωνίας, όπως η οικογένεια, το έθνος και η θρησκεία, και τους αναλύσουμε στα συστατικά από τα οποία αποτελούνται θα ανακαλύψουμε το μικρότερο ζωντανό κοινωνικό κομμάτι που είναι το κοινωνικό άτομο.

Το κοινωνικό άτομο δεν μπορεί να πραγματοποιήσει καμία του ανάγκη και επιθυμία, συνεπώς δεν μπορεί να επιβιώσει, χωρίς την ύπαρξη άλλων κοινωνικών ατόμων. Αυτήν την "αδυναμία" την μοιράζονται όλα τα κοινωνικά άτομα με αποτέλεσμα η δημιουργία κοινωνικών σχέσεων να είναι μονόδρομος. Το πρόβλημα θα λυνόταν εύκολα αν όλοι οι άνθρωποι αποφάσιζαν να καλύπτουν χωρίς εξαιρέσεις και περιορισμούς τις ανάγκες όλων των άλλων συνανθρώπων τους. Αντί αυτού, τα κοινωνικά άτομα έρχονται συνεχώς αντιμέτωπα με το "πρόβλημα" της αμοιβαιότητας. Το άτομο Α επιθυμεί να έχει ερωτική σχέση με το άτομο Β το οποίο όμως επιθυμεί να έχει ερωτική σχέση με το άτομο Γ (Moreno, 1978).

Ελκτικές δυνάμεις

Οι ελκτικές δυνάμεις ανάμεσα σε έμψυχα και άψυχα όντα απασχόλησαν από πολύ νωρίς το ενδιαφέρον των φιλοσόφων. Ο Θαλής ο Μιλήσιος (624 π.Χ – 548 π.Χ) ήταν ο πρώτος που παρατήρησε ότι ο μαγνήτης ασκεί ελκτικές δυνάμεις σε σιδερένια αντικείμενα, οδηγώντας τον στην πίστη ότι καθετί που υπάρχει στη φύση έχει ψυχή. Δύο χιλιάδες χρόνια μετά ο Γερμανός ιατρός Mesmer (1734 μ.Χ – 1815 μ.Χ) διατύπωσε την θεωρία του ζωικού μαγνητισμού. Σύμφωνα με τον Mesmer η βαρυτική έλξη των πλανητών επιδρά στην υγεία των ανθρώπων καθώς επηρεάζει ένα αόρατο υγρό που υπάρχει στα σώματα και στη φύση και το οποίο έχει μαγνητικές ιδιότητες. Ένα μαγνητισμένο αντικείμενο, λοιπόν, στα χέρια ενός εκπαιδευμένου ατόμου θα μπορούσε να “ξυπνήσει” τον μαγνητισμό ενός ανθρώπινου σώματος και να οδηγήσει στη χειραγώγηση του. Ο Μεσμερισμός απορρίφθηκε επιστημονικά, ωστόσο, για πολλούς θεωρήθηκε ο πρόδρομος της ύπνωσης. Ο χειρουργός James Braid (1870 μ.Χ – 1950 μ.Χ) πρότεινε ότι η θεωρία του υπνωτισμού διαφέρει ριζικά από τον μεσμερισμό καθώς σε αυτόν αποδίδονται υπερβατικές ιδιότητες σε αντίθεση με τον ορθολογικό υπνωτισμό που μπορεί να γίνει κατανοητός μέσα από φυσιολογικές και ψυχολογικές αρχές. Ο Braid αποδίδει στην ύπνωση προσωπικό και υποκειμενικό χαρακτήρα με βάση τον οποίο θα διαμορφωθεί από τον Freud η προσωποκεντρική ψυχολογία που γνωρίζουμε σήμερα.

Σε αυτό το σημείο έρχεται ο Moreno να αμφισβητήσει την προσωπική διάσταση που αποδίδεται σε ορισμένες αλληλεπιδράσεις. Σε πειράματα που οργανώθηκαν από τον ίδιο παρατηρήθηκε ότι κάποια υποκείμενα είχαν μια «ιδιαίτερη ευαισθησία το ένα για το άλλο, σαν να ήταν αλυσοδεμένα από μια κοινή ψυχή» πολλές φορές χωρίς να έχει προηγηθεί λεκτική επικοινωνία. Σχετικά με τις αιτίες αυτής της ιδιαίτερης συμπάθειας, η ανάλυση του κάθε υποκειμένου ξεχωριστά δεν έδωσε επαρκείς απαντήσεις. Έτσι, λοιπόν, ο Moreno πρότεινε την ύπαρξη μιας κοινωνικής φυσιολογίας.

Φυσιολογία είναι ο κλάδος της βιολογίας που μελετά τον τρόπο λειτουργίας ενός οργανισμού (π.χ του ανθρώπου) ή τμημάτων του (π.χ η μυοφυσιολογία μελετά τον τρόπο λειτουργίας των μυών). Με τον όρο κοινωνική φυσιολογία ο Moreno αναφέρεται στην ανάπτυξη, την λειτουργία και την αλληλεπίδραση των κοινωνικών οργάνων των ανθρώπων. Οι ελκτικές και οι απωθητικές δυνάμεις ανάμεσα στους ανθρώπους προκύπτουν από τα κοινωνικά τους όργανα. Ένα παράδειγμα είναι οι σεξουαλικές σχέσεις. Ανάμεσα σε δύο άτομα μπορεί να αναπτυχθεί μια αμοιβαία επιθυμία να κάνουν σεξ, μια αμοιβαία επιθυμία να αποφύγουν ο ένας τον άλλον ή η σεξουαλική τους επιθυμία μπορεί να μην ταυτίζεται. Σε οποιαδήποτε από τις τρεις περιπτώσεις δημιουργούνται και στις δύο πλευρές σωματικές αλλαγές που συνοδεύονται από αντίστοιχες συναισθηματικές. Οι αλλαγές εξυπηρετούν την επιβίωση και είναι αποτέλεσμα της λειτουργίας του κοινωνιο – φυσιολογικού μηχανισμού.

Το νέο ερώτημα που προκύπτει είναι πως αναπτύχθηκαν τα κοινωνικά όργανα. Με βάση την θεωρία του μονισμού υπάρχει μόνο μια αρχή των πραγμάτων. Μοναδική ουσία του σύμπαντος είναι η ύλη για τους υλιστές μονιστές και το πνεύμα για τους ιδεαλιστές μονιστές. Αν δεχτούμε αυτή τη θεωρία είναι αδύνατο να πιστέψουμε ότι οι άνθρωποι έχασαν εντελώς στο πέρασμα των αιώνων τον αρχικό δεσμό που τους ένωνε, την κοινή τους μοναδική αρχή. Ο κοινωνιο – φυσιολογικός μηχανισμός και η επιβιωτική του λειτουργία λειτουργούν ως υπενθύμιση του αρχικού δεσμού (Moreno, 1978).

Τέλε

Κάθε άνθρωπος γίνεται πομπός διαφορετικής έντασης συναισθημάτων έλξης, απόθησης και αδιαφορίας για κάθε έναν από τους συνανθρώπους του και ταυτόχρονα συνεπώς δέκτης αντίστοιχων συναισθημάτων από κάθε έναν συνάνθρωπο του με αποτέλεσμα την δημιουργία ενός αχανούς συναισθηματικού δικτύου. Τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι πώς μπορούμε να βρούμε την θέση που έχει το κάθε κοινωνικό άτομο μέσα στα κοινωνικά συστήματα στα οποία ανήκει και ποιοι παράγοντες καθορίζουν τις σχέσεις που δημιουργεί.

Το πρώτο ερώτημα απαντάται με την χρήση κοινωνιομετρικών ασκήσεων οι οποίες αποκαλύπτουν τόσο το εύρος των σχέσεων όσο και την ποιότητα τους. Η προσπάθεια απάντησης του δεύτερου ερωτήματος έφερε τον Moreno αντιμέτωπο με την ανεπάρκεια των ήδη υπαρχουσών εξηγήσεων και τον οδήγησε στην ανακάλυψη μιας νέας έννοιας.

Η νέα ανακάλυψη του Moreno που σχετίζεται με τις δυνάμεις έλξης και απόθησης και τον κοινωνιο - φυσιολογικό μηχανισμό είναι το Τέλε. Το τέλε παρουσιάζεται ως μια ευρύτερη κατηγορία στην οποία υπάγονται η ενσυναίσθηση και η μεταβίβαση οι οποίες εξηγούν μέρος των ελκτικών και απωθητικών δυνάμεων και ήταν πριν την ανακάλυψη του τέλε οι μοναδικές ερμηνείες αυτών.

Ενσυναίσθηση

Ενσυναίσθηση είναι η ικανότητα ενός ατόμου να βλέπει τον κόσμο με τα μάτια του άλλου χωρίς όμως να χάνει την επίγνωση του δικού του εαυτού. Η ενσυναίσθηση έχει αναδειχθεί σε βασικό θεραπευτικό παράγοντα και προϋπόθεση του καλού θεραπευτή. Είναι, όμως, ένα συναίσθημα μονόδρομο. Κατευθύνεται από τον θεραπευτή στον θεραπευόμενο χωρίς απάντηση από την πλευρά του τελευταίου (Karp, Holmes & Tauvon, 2002. Kellermann, 1992. Moreno, 1978).

Νοητικές αναπαραστάσεις

Για την επεξήγηση της μεταβίβασης θα χρειαστεί να αποσαφηνίσουμε πρώτα τον όρο "νοητική αναπαράσταση". Ο όρος νοητική αναπαράσταση αναφέρεται στο υποκειμενικό τρόπο με τον οποίο "έγραψε - γράφτηκε" μέσα μας κάθε ξεχωριστή εμπειρία. Οι άνθρωποι δημιουργούν νοητικές αναπαραστάσεις, δηλαδή σχετικά μόνιμες, υποκειμενικές, εσωτερικευμένες εικόνες, τόσο για τον εαυτό τους όσο και για τους άλλους ανθρώπους, τον κόσμο, τις σχέσεις τους με τους σημαντικούς άλλους και τις σχέσεις των σημαντικών άλλων. Οι νοητικές αναπαραστάσεις κάθε ανθρώπου δημιουργούν την εσωτερική του αλήθεια - με βάση την οποία αντιλαμβάνεται το κόσμο και ζει μέσα σε αυτόν - η οποία, όμως, μπορεί να απέχει σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό από την πραγματικότητα.

Ο λόγος για τον οποίο η κατανόηση της μεταβίβασης περνά μέσα από την εξέταση των νοητικών αναπαραστάσεων είναι ότι μεγάλο μέρος της εσωτερικής μας αλήθειας διαμορφώθηκε στην πολύ πρώιμη φάση της ανάπτυξης μας μέσω της πρώτης πρώτης σχέσης, εκεί όπου η πρώτη μάθηση καταγράφεται ως μια αλήθεια που δεν αμφισβητείται (Kellermann, 1992).

Μεταβίβαση

Η προβολή της πρώτης σχέσης με τους γονείς στις σχέσεις του σήμερα αποτελεί την ουσία της μεταβίβασης η οποία στερεί από κάθε επόμενη σχέση την δική της αλήθεια και πραγματικότητα. Σε αυτή την περίπτωση η πρώτη σχέση παίρνει χαρακτήρα προτύπου. Όλες οι επόμενες είναι αντίγραφα που καμία σχέση δεν έχουν με τον αυθορμητισμό. Το πιο σύνηθες παράδειγμα μεταβίβασης είναι οι ασυνείδητες προβολές απωθημένων γονεϊκών εμπειριών στον θεραπευτή (Karp et al., 2002. Kellermann, 1992. Moreno, 1978).

Αντιμεταβίβαση

Ο όρος αντιμεταβίβαση αναφέρεται στην συνειδητή ή μη αντίδραση του θεραπευτή, αν μιλάμε για κλινικά πλαίσια, προς την μεταβίβαση του θεραπευόμενου. Στην πρώτη περίπτωση της συνειδητής αντίδρασης ο θεραπευτής απαλλαγμένος από δικά του τυφλά σημεία χρησιμοποιεί τα συναισθήματα που του γεννά ο θεραπευόμενος για να καταλάβει την φύση των δυσκολιών που αντιμετωπίζει και την οργάνωση της προσωπικότητάς του. Εδώ, λοιπόν, η αντιμεταβίβαση χρησιμοποιείται ως κλινική ένδειξη. Το συναίσθημα του θεραπευτή έχει ιδιαίτερη σημασία να επικοινωνηθεί στον θεραπευόμενο γιατί είναι ένα

συναίσθημα που μοιράζονται όλες οι κοντινές του σχέσεις.

Στην δεύτερη περίπτωση η μεταβίβαση του θεραπευόμενου ενεργοποιεί ασυνείδητο υλικό του θεραπευτή χωρίς ο ίδιος να έχει επίγνωση αυτής της ενεργοποίησης. Το συναίσθημα, λοιπόν, που προκύπτει δεν είναι η σωστή απάντηση στη στάση του θεραπευόμενου αλλά μια απάντηση που στηρίζεται στην προσωπική ιστορία του θεραπευτή. Ο κίνδυνος που υπάρχει εδώ είναι να καταλήξει η σχέση θεραπευτή - θεραπευόμενου μια απλή επανάληψη του προτύπου μέσα από την οποία μάλιστα το πρότυπο θα επιβεβαιωθεί και θα ενισχυθεί (Karp et al., 2002. Kellermann, 1992).

Πέρα από την μεταβίβαση του θεραπευόμενου και την συνειδητή ή μη αντιμεταβίβαση του θεραπευτή προς αυτήν υπάρχει και η μεταβίβαση του θεραπευτή προς τον θεραπευόμενο στην οποία δεν έχει προηγηθεί η μεταβίβαση του τελευταίου (ο οποίος μάλιστα μπορεί να λειτουργήσει αντιμεταβιβαστικά) και η οποία στηρίζεται εξ ολοκλήρου σε ασυνείδητες προβολές, στην προσωπική ιστορία και τα τυφλά σημεία του θεραπευτή (Karp et al., 2002).

Τέλε

Για τον Moreno η ενσυναίσθηση, η μεταβίβαση και η αντιμεταβίβαση αποτελούν κομμάτι των διαπροσωπικών σχέσεων και σε καμία περίπτωση δεν αρκούν για να εξηγήσουν τον πλούτο τους. Σύμφωνα με τον Moreno καμία από τις παραπάνω έννοιες δεν μπορεί να εξηγήσει την αναδύομενη συνοχή στους κοινωνικούς σχηματισμούς, τον αυξημένο αριθμό αμοιβαίων επιλογών που ξεπερνούν τον παράγοντα τύχη και την εμπειρία του double στο ψυχόδραμα. Το τέλε, όμως, ως μια ευρύτερη έννοια στην οποία υπάγονται η ενσυναίσθηση και τα μεταβιβαστικά φαινόμενα μπορεί να δώσει επαρκείς εξηγήσεις των ομαδικών δυναμικών (Moreno, 1978).

Ο Blatner υποστηρίζει πως το τέλε είναι ένας γενικός όρος για όλους τους παράγοντες που οδηγούν στην προτίμηση ανάμεσα στους ανθρώπους. Ο βασικότερος παράγοντας είναι η αμοιβαιότητα αλλά υπάρχουν και άλλοι όπως η μεταβίβαση, η οικειότητα, οι ομοιότητες στον χαρακτήρα, οι εξωτικές διαφορές, η ικανότητα και η εμπειρία, το πολιτισμικό υπόβαθρο, οι πολιτισμικές διαφορές, η ζωτικότητα, οι αξίες, ο τρόπος ζωής, η σωματική οικειότητα, τα κοινά ενδιαφέροντα, η ελκυστικότητα, το να θεωρείται κάποιος άξιος ανταγωνιστής ή συμπληρωματικός ρόλος. Ο λόγος που οδηγεί στην προτίμηση δίνει υλικό για την ψυχοθεραπεία. Επίσης, ο ρόλος για τον οποίο προορίζουμε τους υποψηφίους θα καθορίσει σε μεγάλο βαθμό τα κριτήρια επιλογής. Ένας άνθρωπος επιλέγεται ως συνεργάτης αλλά όχι ως φίλος. Γίνεται μια θετική και μια αρνητική επιλογή. Κάθε μια βασίζεται σε διαφορετικούς λόγους και έτσι η συνολική εξιδανίκευση αλλά και η συνολική υποτίμηση του επιλαχθέντα δεν είναι δυνατή (Blatner, 1988).

Ο όρος τέλε προέρχεται από την ελληνική λέξη τήλε που σημαίνει "από απόσταση". Προέκυψε μέσα από την κοινωνιομετρία, δηλαδή την μέτρηση των σχέσεων μεταξύ των ατόμων. Το τέλε περιλαμβάνει την διάσταση της πραγματικότητας στις διαπροσωπικές σχέσεις για αυτό και ο Moreno το περιγράφει ως μια αντικειμενική κοινωνική διαδικασία (Karp et al., 2002. Kellermann, 1992. Moreno, 1978). Δύο άνθρωποι συναντιούνται και δημιουργούν αυθόρμητα την σχέση τους στο εδώ και τώρα, χωρίς να αναπαράγουν στοιχεία, πλευρές και ποιότητες παρελθοντικών σχέσεων, παρά μόνο στηριζόμενοι στο αμοιβαίο συναίσθημα που γεννάται ανάμεσα τους - θετικό ή αρνητικό - πολλές φορές χωρίς να έχει χρειαστεί να μιλήσουν αλλά επικοινωνώντας συναισθηματικά από απόσταση.

Το τέλε δεν μπορεί να υπάρξει εκτός του κοινωνικού ατόμου καθώς ως έννοια αναφέρεται σε κάτι που συμβαίνει ανάμεσα στους ανθρώπους και έχει ένα κοινωνικό αποτέλεσμα, την διαμόρφωση του κοινωνικού δικτύου. Είναι το μικρότερο κομμάτι αυθεντικού συναίσθηματος που μεταφέρεται από ένα άτομο σε ένα άλλο. Αφήνοντας κατά μέρος την ψυχολογική, συναισθηματική, ατομική και μονόδρομη ενσυναίσθηση αλλά και την ψυχοπαθολογική μεταβίβαση που δεν μπορούν να εξηγήσουν την αμοιβαιότητα των επιλογών και την συνεπακόλουθη συνοχή της ομάδας, περιγράφει την πολλές φορές ασυνείδητη πραγματική επικοινωνία. (Moreno, 1978).

Η ύπαρξη του τέλε έχει και επιστημονική επικύρωση. Στο "Who Shall Survive?" ο Moreno παρουσιάζει το παράδειγμα μιας ομάδας 26 κοριτσιών οι οποίες κλήθηκαν να επιλέξουν σύντροφο για το γεύμα τους σύμφωνα με το κριτήριο "ποιόν διαλέγεις να καθίσει δίπλα σου στην τραπέζα". Το ποσοστό των αμοιβαίων επιλογών ήταν τόσο μεγάλο που ξεπέρασε το ποσοστό των αμοιβαίων επιλογών που θα μπορούσαν να αποδοθούν στον παράγοντα τύχη (Karp et al., 2002). Συχνά η αμοιβαιότητα δεν περιορίζεται μόνο στην πρώτη επιλογή αλλά και στις επόμενες. Το υποκείμενο Α επιλέγει το υποκείμενο Β ως δεύτερη επιλογή την ίδια στιγμή που το υποκείμενο Α είναι η δεύτερη επιλογή του Β (Moreno, 1978).

Οι σχέσεις αποτελούν πάντα ένα μείγμα πραγματικότητας (τέλε) και φαντασίας (μεταβιβαστικά φαινόμενα). Η μια διάσταση δεν αναιρεί την ύπαρξη της άλλης. Η αναλογία των δύο "υλικών" διαφέρει από σχέση σε σχέση. Το ψυχόγραμμα μπορεί να επηρεάσει το προς τα που θα γείρει η ζυγαριά (Karp et al., 2002. Kellermann, 1992. Moreno, 1978).

Είδη τέλε

Υπάρχουν πολλά διαφορετικά είδη τέλε. Τα βασικότερα αναλύονται παρακάτω.

Απλό τέλε: αμοιβαία έλξη ανάμεσα σε δύο άτομα.

Αρμονικό απλό τέλε: αμοιβαία έλξης ίδιας προτίμησης ανάμεσα σε δύο άτομα.

Δυσαρμονικό απλό τέλε: αμοιβαία έλξη διαφορετικής προτίμησης ανάμεσα σε δύο άτομα.

Συμβολικό τέλε: αμοιβαία έλξη ανάμεσα σε δύο άτομα που προκύπτει από τους ρόλους τους και όχι από αυτό το οποίο πραγματικά είναι. Το συμβολικό τέλε διαφοροποιείται από την μεταβίβαση γιατί ο ρόλος είναι πραγματικός και δεν προκύπτει από προβολή.

Τέλε αντικειμένων: έλξη ατόμου προς ένα αντικείμενο που ικανοποιεί τις ανάγκες του.

Σε όλα τα παραπάνω παραδείγματα η αμοιβαιότητα θα μπορούσε να αφορά συναίσθημα απώθησης ή αδιαφορίας και όχι έλξης. Οι τρεις βασικές κατηγορίες τέλε στις οποίες υπάγονται τα παραπάνω είδη είναι το *θετικό*, το *αρνητικό* και το *ουδέτερο τέλε* (Moreno, 1978). Στις περισσότερες κοινωνικές επαφές το τέλε μεταξύ των ανθρώπων είναι ουδέτερο. Οι άνθρωποι γίνονται απλώς ανεκτοί και όχι αντιπαθείς αλλά ούτε και συμπαθείς. Απλώς αδιάφοροι (Blatner, 1988).

Η αμοιβαιότητα του τέλε δεν είναι κανόνας στον οποίον δεν υπάρχουν εξαιρέσεις. Το *μεικτό τέλε* περιγράφει την κατάσταση όπου το συναίσθημα έλξης, απώθησης ή αδιαφορίας ενός υποκειμένου Α προς το υποκείμενο Β (είτε ως εγώ είτε ως ρόλος) απαντάται από το υποκείμενο Β με διαφορετικό συναίσθημα. Σε αυτή την περίπτωση καταδεικνύεται έντονα το ζήτημα της πολυπλοκότητας των διαπροσωπικών σχέσεων (Blatner, 1988).

Μια κάθετη απεικόνιση των λόγων προτίμησης όπου όσο ανεβαίνουμε προς τα πάνω προσεγγίζουμε την αμοιβαία αυθεντική επικοινωνία θα ακολουθούσε την εξής πορεία: τυχαία επιλογή, μεταβίβαση, ενσυναίσθηση/μεικτό τέλε, συμβολικό τέλε, δυσαρμονικό απλό τέλε που η διαφορά στη σειρά προτίμησης ανάμεσα στα δύο άτομα μειώνεται όσο ανεβαίνουμε στην κλίμακα, αρμονικό απλό τέλε.

Ο Moreno κάνει ένα διαχωρισμό ανάμεσα στην *συναισθηματική* και την *γνωστική* πλευρά του τέλε. Και οι δύο πλευρές έχουν λόγο στις επιλογές που θα γίνουν αλλά ο βαθμός ανάμειξης τους ποικίλει από σχέση σε σχέση. Παράλληλα υπάρχουν και οι επιλογές που βασίζονται κυρίως στην τύχη, την ενσυναίσθηση και την μεταβίβαση. Η σωστή και ακριβής αντίληψη των σχέσεων οδηγεί σε επιλογές που στηρίζονται σε υψηλό γνωστικό τέλε. Στις περιπτώσεις όπου κυριαρχεί η συναισθηματική διάσταση του τέλε οι επιλογές γίνονται χωρίς τα άτομα να έχουν επαρκή επίγνωση των κοινωνικών ρόλων των επιλογών τους αλλά τρέφοντας θαυμασμό για αυτούς τους ρόλους και τα άτομα που τους κουβαλάνε. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχει μια σύνδεση αυτής της συνθήκης με το συμβολικό τέλε που αναφέρθηκε παραπάνω. Η διαφορά είναι ότι οι επιλογές αυτών των ατόμων δεν βρίσκουν ανταπόκριση. Οι επιλογές τους τους απορρίπτουν και οι ίδιοι απορρίπτουν όσους τους επιλέγουν καθώς ούτε για αυτούς έχουν σωστή επίγνωση.

Ο Moreno κάνει αναφορά σε ένα είδος τέλε που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε άριστο (aristo-tele). Υπάρχουν άνθρωποι που είναι οι κύριες επιλογές πολλών άλλων ατόμων οι οποίοι με την σειρά τους είναι οι κύριες επιλογές τρίτων ατόμων. Τέτοια "αστέρια" μπορούν να έχουν απλό αρμονικό τέλε με ένα "outsider", με ένα άτομο που εκτός από την επιλογή του αστεριού απομονώτεται από όλη την υπόλοιπη κοινότητα. Το αστέρι όμως μπορεί δυναμικά να συνδέσει το outsider με την γκάμα των πολλών ανθρώπων που τον επιλέγουν και με όσους επιλέγουν αυτούς. Αριστη ονομάζεται η μορφή που παίρνει το τέλε ανάμεσα στο αστέρι και την απομονωμένη από την υπόλοιπη κοινότητα πρώτη του επιλογή. Η αμοιβαία επιλογή ανάμεσα σε δύο outsider δεν θα είχε τα ίδια αποτελέσματα. (Moreno, 1978).

Στο ψυχόγραμμα

Η ομαδική διάσταση του ψυχοδράματος και οι πολλαπλοί ρόλοι που έχουν σε κάθε συνάντηση οι συμμετέχοντες δημιουργούν ένα πολύπλοκο δίκτυο συναισθημάτων. Ο αρχηγός της ομάδας είναι παράλληλα θεραπευτής και σκηνοθέτης. Τα μέλη της ομάδας κουβαλούν το καθένα την δική του προσωπική ιστορία και είναι σε διαφορετικές φάσεις πρωταγωνιστές, βοηθητικά εγώ, απλά μέλη της ομάδας αλλά και σκηνοθέτες σε ομάδες που είναι εκπαιδευτικές.

Το τέλε, η μεταβίβαση και η αντιμεταβίβαση λειτουργούν ανάμεσα σε όλες τις πιθανές δυάδες που σχηματίζονται επηρεάζοντας την αντίληψη για το κάθε μέλος, τις σχέσεις που δημιουργούνται και την επιλογή των βοηθητικών εγώ. Οι δυάδες αυτές αλλάζουν ακόμα και όταν τα φυσικά πρόσωπα που συμμετέχουν σε αυτές παραμένουν τα ίδια αλλά αλλάζουν οι ρόλοι τους μέσα στη σχέση. Παραδείγματος χάριν η δυάδα Ορέστης ως σκηνοθέτης - Αλεξάνδρα ως πρωταγωνίστρια είναι διαφορετική από την δυάδα Ορέστης ως βοηθητικό εγώ - Αλεξάνδρα ως σκηνοθέτρια.

Στόχος του ψυχοδράματος είναι να περιορίσει τις φανταστικές πλευρές μιας σχέσης και να αυξήσει τις πραγματικές μέσω του τέλε προωθώντας, έτσι, την αυθεντική επικοινωνία (Karp et al., 2002. Kellermann, 1992. Moreno, 1978). Σύμφωνα με τον Moreno το ψυχόγραμμα βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη της ψυχανάλυσης θέση αναφορικά με αυτό το ζήτημα. Στην ψυχανάλυση οι μη μεταβιβαστικές αλληλεπιδράσεις ονομάζονται θεραπευτική συμμαχία. Ο ψυχαναλυτής πρέπει να δεχτεί την μεταβίβαση του θεραπευόμενου ώστε να αυξήσει την κατανόηση του σε σχέση με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο τελευταίος αλλά παράλληλα πρέπει να περιφρουρήσει και τις πραγματικές πτυχές της σχέσης τους, δηλαδή την θεραπευτική συμμαχία, γιατί χωρίς αυτήν τερματίζεται η θεραπεία.

Αυτός ο διπλός ρόλος του θεραπευτή περιορίζεται στο ψυχόγραμμα μέσω της χρήσης των βοηθητικών εγώ που "απορροφούν" πολλές από τις μεταβιβάσεις που απουσίας τους θα

κατευθύνονταν στον θεραπευτή. Τα βοηθητικά εγώ, λοιπόν, εξασφαλίζουν στον σκηνοθέτη τον ρόλο του και του επιτρέπουν να αναπτύξει πραγματική σχέση με τον πρωταγωνιστή μπαίνοντας τα ίδια στο ρόλο του ανταγωνιστή. Πέρα από την προστασία της σχέσης θεραπευτή - θεραπευόμενου μέσω των βοηθητικών εγώ και των μελών της ομάδας καταδεικνύεται η μεταβιβαστική σχέση με τους σημαντικούς άλλους (Kellermann, 1992).

Η μετακίνηση της μεταβίβασης από τον θεραπευτή στα μέλη της ομάδας ακολουθεί συγκεκριμένη πορεία. Στη φάση της γνωριμίας της ομάδας ο θεραπευτής βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και των μεταβιβάσεων. Καθώς προχωρά το ζέσταμα και τα μέλη γνωρίζονται μεταξύ τους γίνονται και αποδέκτες μεταβιβαστικών συναισθημάτων (Kellermann, 1992). Όταν ο σκηνοθέτης πιάνει τον πρωταγωνιστή από το χέρι για να μπουνε στον κύκλο ξεκινάει το τέλε του αγγίγματος. Η αφή είναι η πρώτη αίσθηση με την οποία γνωρίζουμε τα συναισθήματα. Καθώς το τέλε αναφέρεται στην πραγματικότητα των σχέσεων και των συναισθημάτων ο Moreno το συνδέει με το σώμα και την δική του πραγματικότητα (Karp et al., 2002. Goldman & Morrison, 1984). Στη φάση της δράσης ο σκηνοθέτης απαλλάσσεται από την μεταβίβαση η οποία κατευθύνεται προς τα βοηθητικά εγώ τα οποία στην τελευταία φάση του μοιράσματος θα έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν αληθινή σχέση με τον πρωταγωνιστή μέσω του *derolling* και του μοιράσματος από τον ρόλο (Kellermann, 1992).

Η παραπάνω οπτική δεν είναι κοινώς αποδεκτή. Για πολλούς θεωρητικούς ο θεραπευτής παραμένει πάντα στο επίκεντρο της προσοχής. Συνιστούν προσοχή καθώς πολλοί θεραπευτές νομίζοντας πως είναι απαλλαγμένοι από μεταβιβάσεις προσφέρουν απλόχερα ένα *holding environment* ως επανορθωτική εμπειρία αλλά καταλήγουν να κατηγορούνται για όχι καλοί γονείς (Kellermann, 1992). Ο Moreno υποστήριζε πως οι θεραπευτές μπορούν να περιορίσουν την μεταβίβαση και να ενισχύσουν το τέλε παραμερίζοντας την αξίωση της ψυχανάλυσης για τον θεραπευτή ως λευκή οθόνη που σκοπό έχει τις προβολές και φέρνοντας την προσωπικότητα τους στην συνάντηση (Karp et al., 2002. Kellermann, 1992).

Το τέλε στο ψυχόδραμα εκφράζεται κυρίως μέσω διαφόρων κοινωνιομετρικών ασκήσεων που λειτουργούν ως ζέσταμα, μέσω της επιλογής πρωταγωνιστή και βοηθητικών εγώ και μέσω ψυχοδραματικών τεχνικών όπως η αλλαγή ρόλων και το *double*. Αναφορικά με τα βοηθητικά εγώ πολλές φορές ο πρωταγωνιστής διαλέγει στο ρόλο του βοηθού ένα μέλος της ομάδας που συνδέεται προσωπικά με το θέμα του πρωταγωνιστή χωρίς όμως ο τελευταίος να το γνωρίζει. Αναφορικά με την αλλαγή ρόλων το να μπει στην θέση του ανταγωνιστή και να υπερασπιστεί τον ρόλο του ευνοεί την ανάπτυξη του τέλε μέσω της κατανόησης της μεταβίβασης. Πολλές φορές στην αλλαγή ρόλων αλλά και στο *double* το βοηθητικό εγώ ή ο σκηνοθέτης είναι τόσο συντονισμένος με τον πρωταγωνιστή σαν να διαβάσει το μυαλό του. Η Zerka Moreno μιλά για μια κατάσταση τηλεπάθειας που αποτελεί και αυτή στοιχείο του τέλε. Το

βοηθητικό εγώ που έχει αναπτύξει τόσο ισχυρό επίπεδο κατανόησης του κόσμου του πρωταγωνιστή δεν μένει στην απλή επανάληψη των βασικών νοημάτων. Μιλά περισσότερο ελεύθερα επεκτείνοντας το αρχικό σενάριο που του δόθηκε και διευκολύνοντας τον πρωταγωνιστή στην θεραπευτική του διαδρομή σε ακόμα πιο βαθιά νερά. Ο σκηνοθέτης που έχει αναπτύξει ένα τέτοιο επίπεδο κατανόησης και είναι τόσο κοντά με τον πρωταγωνιστή μπορεί να απομακρυνθεί από αυτόν και ο πρωταγωνιστής να αντέξει αυτήν την απομάκρυνση χωρίς να κλονιστεί το αίσθημα ασφάλειας. Σκοπός της απομάκρυνσης είναι να μετακινηθεί ο σκηνοθέτης σε μια πιο αντικειμενική θέση ώστε να μπορέσει να διερευνήσει και άλλες ανάγκες του πρωταγωνιστή (Karp et al., 2002. Goldman & Morrison, 1984).

Στις εκπαιδευτικές ομάδες η μέθοδος του co - directing βοηθά την ανάπτυξη του τέλε ανάμεσα σε δάσκαλο και μαθητή που σκηνοθετεί αλλά και ανάμεσα σε μαθητή που σκηνοθετεί και μαθητή που είναι πρωταγωνιστής. Σε στιγμές που ο μαθητής δυσκολεύεται στη θέση του σκηνοθέτη ο δάσκαλος σηκώνεται ως περισσότερο ή λιγότερο σταθερό double του. Αν κριθεί χρήσιμο μπορούν να κάνουν μέχρι και αλλαγή ρόλων ώστε να πάρει ο δάσκαλος την πρωτοβουλία κινήσεων και ο μαθητής να γίνει το double του μέχρι να αισθανθεί ξανά έτοιμος να μπει μπροστά από τον δάσκαλο με μια ακόμα αλλαγή ρόλων. Αυτή η μέθοδος εκπαίδευσης ενισχύει το τέλε μαθητή-δασκάλου και διατηρεί το τέλε που αναπύχθηκε ανάμεσα σε σκηνοθέτη/μαθητή και πρωταγωνιστή/μαθητή πριν την παρέμβαση του δασκάλου (Goldman & Morrison, 1984).

Αναφορικά με την αντιμεταβίβαση η ύπαρξη βοηθητικών εγώ λειτουργεί και πάλι βοηθητικά για τον θεραπευτή γιατί καλούνται τα ίδια να απαντήσουν στις μεταβιβάσεις του πρωταγωνιστή πάνω τους κάνοντας τον θεραπευτή να έχει μια ξεκάθαρη εικόνα των σχέσεων που διαμορφώνονται χωρίς να κινδυνεύει να μπει σε κάποιο ρόλο. Επίσης, η ύπαρξη ομάδας περιορίζει την αντιμεταβίβαση του θεραπευτή καθώς παραμένει άγρυπνος φρουρός που "ελέγχει" τις αντιδράσεις του θεραπευτή και προστατεύει τον θεραπευόμενο. Στο ψυχόγραμμα αντιμεταβίβαση υπάρχει και ανάμεσα στα μέλη της ομάδας τα οποία έχουν τα δικά τους άλυτα προσωπικά ζητήματα και συνεπώς μέρος της σχέσης τους με κάθε ένα άλλο μέλος της ομάδας διαμορφώνεται από μεταβιβάσεις και αντιμεταβιβάσεις (Kellermann, 1992). Στο ψυχόγραμμα η αντιμεταβίβαση παίζει πολύ σημαντικό ρόλο γιατί ερμηνεύει την μεταβίβαση. Καθιστώντας σαφή τα μεταβιβαστικά φαινόμενα ανοίγεται χώρος ανάμεσα στους ανθρώπους για την ανάπτυξη του τέλε (Karp et al., 2002).

Σε μικρότερες ηλικίες οι επιλογές καθορίζονται κυρίως με βάση τον παράγοντα τύχη. Όσο μεγαλώνουμε ο αριθμός των αμοιβαίων επιλογών μεγαλώνει μαζί μας. Ο Moreno πίστευε πως το τέλε μαθαίνεται όσο ξεμαθαίνεται η μεταβίβαση, αποθηκεύεται και διατηρείται. Όσο ενισχύουμε τον αυθορμητισμό μας, τόσο ενισχύεται το τέλε και συνεπώς η δημιουργικότητα. Όπως το γονίδιο είναι η βιογενετική μας μονάδα, έτσι και το τέλε είναι η κοινωνιογενετική μονάδα των κοινωνικών ατόμων που γράφει νέα και

αληθινά σενάρια κοινωνικών σχέσεων (Moreno, 1978).

Βιβλιογραφία

Blatner, A. (1988). *Foundations of Psychodrama: History, Theory, and Practice*. New York: Springer Publishing Company.

Goldman, E. E., & Morrison, D. S. (1984). *Psychodrama: Experience and Process*. Kendall/Hunt Publishing Company.

Karp, M., Holmes, P., & Bradshaw Tavon, K. (2002). *Το ψυχόδραμα: Θεωρία και Πρακτική*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Kellermann, P. F. (1992). *Focus on Psychodrama: The Therapeutic Aspects of Psychodrama*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Moreno, J. L. (1978). *Who Shall Survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama*. Beacon, N. Y.: Beacon House Inc.

Καλτσίδου Χρύσα